

साहित्यकार रामप्रसाद 'प्रदीप'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

मुकुन्दप्रसाद भट्टराई

त्रि.वि. दर्ता नं. ६-१-५०-९४६-९६

परीक्षा क्रमाङ्क: २०२८

त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस,

सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

२०६८

शोध निर्देशक
डिल्लीराज भट्टराई
सह प्राध्यापक

साहित्यकार रामप्रसाद 'प्रदीप'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

मुकुन्दप्रसाद भट्टराई

त्रि.वि. दर्ता नं. ६-१-५०-९४६-९६

परीक्षा क्रमाङ्क: २०२८

त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस,

सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिसपत्र

साहित्यकार रामप्रसाद प्रदीपको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि छात्र मुकुन्दप्रसाद भट्टराईले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यस शोधपत्रमा साहित्यकार रामप्रसाद प्रदीपको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ । यस शोधपत्रबाट साहित्यकार रामप्रसाद प्रदीपको जीवनी, व्यक्तित्वका साथै नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा उनले दिएको योगदान के कस्तो छ ? उनका के कति कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् ? उनका मूल प्रवृत्तिहरू र कृतिगत विशेषता आदिको बारे जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पससमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६८/०५/१३

.....
डिल्लीराज भट्टराई
सह प्राध्यापक
नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस,
भैरहवा, रूपन्देही

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसका छात्र मुकुन्दप्रसाद भट्टराईले स्नातकोत्तर तह दसौं पत्रको परिपूर्तिकालागि प्रस्तुत “साहित्यकार रामप्रसाद प्रदीपको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. अध्यक्ष :.....	विभागीय प्रमुख.....
२. सदस्य :.....	वाह्य परीक्षक .....
३. डिल्लीराज भट्टराई	शोधनिर्देशक.....

मिति: २०६८ / /

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत साहित्यकार रामप्रसाद 'प्रदीप' को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु सह प्राध्यापक डिल्लीराज भट्टराईको कुशल निर्देशनमा तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो अति व्यस्त र मूल्यवान् समयका बिचमा पनि निरन्तर रूपमा अनेक सरसल्लाह, सुझाव एवं निर्देशन दिएर सुमार्गमा डोऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरु सह प्राध्यापक डिल्लीराज भट्टराईज्यूप्रति म ऋणी छु । यस शोधपत्रको अध्ययन प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्ने सुअवसर प्रदान गर्ने नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक. श्री वनमालीराज शर्मा तथा विभागका सम्पूर्ण गुरुज्यूहरूप्रति आभारी छु । यसै गरी आफ्नो अत्यन्त व्यस्त समयलाई समेत पर्वाह नगरी विभिन्न रूपले मलाई सहयोग गर्नु हुने मेरा शोधनायक रामप्रसाद 'प्रदीप'प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मलाई आवश्यक सहयोग र सल्लाह दिई हर समय प्रोत्साहित गर्ने मेरा आदरणीय गुरुहरू सह प्रा.डा. कपिलदेव लामिछाने, डा. घनश्याम न्यौपाने, सह.प्रा. बालकृष्ण भट्टराई, डा. दामोदर ढकाल, उप.प्रा. वनमालीराज शर्माज्यूहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधकार्यमा आवश्यक पर्ने विभिन्न पुस्तक, पत्रपत्रिका तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने डा.मुरारि पराजुली, डा.हिरण्यलाल ज्ञवाली, सह-प्राध्यापक दिल साहनी, मेरी प्यारी बहिनी रिता भट्टराई लगायत सम्पूर्ण महानुभावप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, मलाई आधारभूत तहदेखि स्नातकोत्तर तहसम्म अध्ययन गराउनका लागि अनवरत खटिरहनु हुने मेरा आदरणीय बुवा-आमा पीताम्बर भट्टराई र लक्ष्मी भट्टराईप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । विभिन्न समस्या तथा परिस्थितिमा पनि यस शोधपत्र लेखनमा सहयोग पुऱ्याउने जीवन सङ्गिनी रूञ्जता ज्ञवाली (भट्टराई), दाजु-भाउजू बाबुराम भट्टराई, कल्पना भट्टराई एवं भतिजी रेनुका पोखरेलप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

मिति: २०६८/०५/१३

मुकुन्दप्रसाद भट्टराई
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष
शैक्षिक सत्र २०६२/०६४
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
भैरहवा, रूपन्देही

विषयसूची

	पेज नं.
परिच्छेद एक : शोध परिचय	१-४
१.१ शोध परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वाध्ययनको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	३
१.६ शोधकार्यको सीमा	३
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	३
१.८ शोधपत्रको सङ्गठन (रूपरेखा)	४
परिच्छेद दुई : रामप्रसाद 'प्रदीप'को जीवनीको अध्ययन	५-१८
२.१ जन्म, पारिवारिक स्थिति तथा वाल्यावस्था	५
२.२ शिक्षा-दीक्षा	७
२.३ युवावस्था र पारिवारिक जीवन	८
२.४ आर्थिक अवस्था	९
२.५ राजनैतिक संलग्नता र सक्रियता	१०
२.६ सामाजिक सक्रियता	११
२.७ भ्रमण	१२
२.८ रुचि	१३
२.९ साहित्यिक संलग्नता	१३
२.१० पत्रकारिता	१३
२.११ सम्मान तथा पुरस्कार	१४
२.१२ पेसा	१४
२.१३ जीवनदृष्टि	१५
२.१४ सिर्जना प्रेरणा	१६
२.१५ निष्कर्ष	१७
परिच्छेद तीन : रामप्रसाद 'प्रदीप'को व्यक्तित्वको अध्ययन	१९-२४
३.१ शारीरिक व्यक्तित्व	१९
३.२ साहित्यकार व्यक्तित्व	२०
३.२.१ नाटककार व्यक्तित्व	२०
३.२.२ गीतकार व्यक्तित्व	२१
३.२.३ कवि व्यक्तित्व	२२

३.२.४ गजलकार व्यक्तित्व	२२
३.२.५ सम्पादक तथा प्रकाशक व्यक्तित्व	२३
३.३.६ राजनैतिक व्यक्तित्व	२३
३.४ निष्कर्ष	२३
परिच्छेद चार : रामप्रसाद 'प्रदीप'को साहित्ययात्रा	२५-३२
४.१ विषय प्रवेश	२५
४.१.१ प्रथम चरण (वि.सं. २०२३-२०४६ सालसम्म)	२५
४.१.२ दोस्रो चरण (वि.सं. २०४८ देखि हालसम्म)	२८
४.२ निष्कर्ष	३१
परिच्छेद पाँच : रामप्रसाद प्रदीपका कृतिहरूको अध्ययन	३३-१११
५.१ रामप्रसाद 'प्रदीप'को नाट्यकारिताको अध्ययन	३३
५.१.१ पचास रूपियाँको तमसुक नाटकको अध्ययन	३४
५.१.१.१ लेखन तथा प्रकाशन	३४
५.१.१.२ कथानक	३५
५.१.१.३ चरित्र विधान	३८
५.१.१.४ परिवेश	४३
५.१.१.५ उद्देश्य	४३
५.१.१.६ नाटकीय द्वन्द्व	४४
५.१.२ मुलुकभिन्न नाटकको अध्ययन	४५
५.१.२.१ लेखन तथा प्रकाशन	४५
५.१.२.२ कथानक	४५
५.१.२.३ चरित्र विधान	४७
५.१.२.४ परिवेश	५१
५.१.२.५ संवाद	५१
५.१.२.६ उद्देश्य	५२
५.१.२.७ नाटकीय द्वन्द्व	५२
५.२. रामप्रसाद 'प्रदीप'का गीतहरूको अध्ययन	५३
५.२.१ विस्फोटन गीतसङ्ग्रहमा रहेका गीतहरूको अध्ययन	५४
५.२.२ उपहार गीतसङ्ग्रहमा रहेका गीतहरूको अध्ययन	५५
५.२.२.१ राजनैतिक विषयवस्तुमा आधारित गीतहरू	५६
५.२.२.२ सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित गीतहरू	५८
५.२.२.३ राष्ट्रवादी भावनामा आधारित गीतहरू	६१
५.२.३ बेलाको बोली गीतसङ्ग्रहमा रहेका गीतहरूको अध्ययन	६२

५.२.३.१ आर्थिक समस्यामा आधारित गीतहरू	६३
५.२.३.२ राजनैतिक विषयमा आधारित गीतहरू	६४
५.२.३.३ जनजागरणका विषयमा आधारित गीतहरू	७१
५.२.३.४ बालजागरणका विषयमा आधारित गीतहरू	७७
५.२.३.५ नारी विषयसम्बद्ध गीतहरू	७९
५.२.३.६ राष्ट्रप्रेमी गीतहरू	८१
५.२.३.७ विविध विषयका गीतहरू	८२
५.३ रामप्रसाद 'प्रदीप'का गजलहरूको अध्ययन	८४
५.४ रामप्रसाद 'प्रदीप'का कविताहरूको अध्ययन	१०८
५.५ निष्कर्ष	१०९

परिच्छेद छ : शोध निष्कर्ष ११२-११६

सन्दर्भ- विवरण ११७-११८

१.१ सन्दर्भ ग्रन्थसूची	११७
१.२ सन्दर्भ पत्रिकासूची	११८
१.३ सन्दर्भ शोधपत्रसूची	११८

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

अमु.	अमुद्रित
उप.प्रा.	उप-प्राध्यापक
एम.ए.	मास्टर अफ आर्टस् (कलाचार्य)
एमाले	एकीकृत मार्क्सवादी लेनिनवादी
क.	कमरेड
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नं.	नम्बर
ने.क.पा.	नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी
पं.	पण्डित
पृ.	पृष्ठ
प्रलेस	प्रगतिशील लेखक सङ्घ
माले	मार्क्सवादी लेनिनवादी
ले.	लेखक
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
सह. प्रा.डा..	सह प्राध्यापक डाक्टर